

Карпатський край

Необхідний матеріал для занять: кольорові олівці, ілюстрації костюмів бойків, гуцулів, лемків, хат, подвір'я, страв.

Гутірка №1

Розміщення, тваринний і рослинний світ Карпат

Сиві Карпати – либонь, найчарівніша місцина Західної України, земля, оповита древніми міфами й легендами, заколисана співом трембіт – справжня скарбниця старовинних звичаїв, обрядів, традицій, багатотисячолітніх культурних надбань бойків, лемків і гуцулів.

До Карпатського етнографічного району належать Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська (крім східної частини), Чернівецька, більша частина Тернопільської областей. В Карпатському етнографічному районі виділяються три основні підгрупи: *Прикарпаття, Власне Карпати, Закарпаття*.

Спробуємо віднайти цю чарівну місцина на мапі України (спільно з роєм виховник визначає межі Карпат)

А тепер зафарбуємо цю територію у наших «Щоденниках Мандрівників».

Прикрасою карпатського краю є Українські Карпати, які простягаються з північного заходу на південний схід смугою довжиною понад 270 км та шириною 100-110 км . Карпати належать до молодих гірських систем, що виникли близько 1 млрд. років тому). Середня висота 1000 м, максимальна - 2061 м (г. Говерла).

Клімат Карпат теплий і вологий. Середні температури січня у горах – 6, -12 С. Зима м'яка, багатосніжна. Літо не жарке, з дощами.

Екзотичність, чисте повітря, м'які відтінки зелених гірських схилів, мінеральні води, понад 2300 видів рідкісних рослин – це придає цьому краю чарівності і неповторності .

Серед тварин в українських Карпатах найбільш поширеніші: окунь звичайний, судак, лящ, щука, короп, карась, тритони карпатські і альпійський, саламандра плямиста, ящірка прудка, гадюка звичайна, дятли тривалі, біловолий і кам'яний дрозди, шишкар ялиновий, беркут, тетерев, глухар, рябчик, олень благородний, білка, бабак альпійський, ведмідь бурий, дикий кабан, вовк, лисиця, кріт, ласка, куниця, їжак, летючі миші.

Гра «ЯВІР - ЯВОРОВІ ЛЮДИ»

Вибирається двоє ведучих.

Вони дають собі назву (один - береза, а другий - явір...), але так, щоб інші не чули,) з них хто. Ведучі утворюють ворота, через які пробігають, взявшись за

руки, всі учасники гри. Ті, що пробігають, співають пісню на гуцульський мотив: "Явір - яворові люди, що ви тут робіте. Будуть гості на помості, а ви проходите". По закінченні пісні вони опускають руки, начебто закривають ворота. Того, хто опинився перед воротами запитують: "До кого йдеш до "дуба", чи до "берези"? Він називає і стає до того, кого назвав.

Ведучі знову дають собі нові назви. І так до тих пір, поки не переберуть всіх дітей. Потім команди перетягуються. Хто кого перетягне, той і переможе.

Етнографічні групи Карпат

Так історично склалося, що, перебуваючи у складі різних держав, українці зберегли свою етнокультуру, хоча і не уникли деяких взаємовпливів з культурами словаків, угорців та поляків. Мешканці гірських районів Карпат зберегли найархаїчніші риси культури, які дещо відмінні від поліських.

Ще до 40-х років тут зберігались залишки ручного землеробства (в Закарпатті залишки підсічно-вогневого землеробства), а в деяких місцевостях обробіток землі з допомогою рискаля і сапи (на Івано-Франківщині). У гірському скотарстві багато спільних рис зі степовим, проте воно має свої особливості: тільки в гірських скотарів жінки не допускаються до роботи на полонинах, тільки вівчарі зберегли обряди, пов'язані з культом вогню.

Лемки

У Карпатському регіоні є три етнографічні групи: *лемки, бойки, гуцули*. Розглянемо особливості культури і побуту кожної з них.

Лемки є найзахіднішою групою українців. Назву свою вірогідно отримали від сусідніх народів за вживання поширеної тут діалектної частки *лем*, що означає «тільки, лише».

Народний одяг Лемківщини має специфічні риси, що лишилися, [вірогідно], з князівської доби – плащоподібна чуга з широким коміром та шнурками. Інші стародавні види одягу: *сіряк, лейбик, опанча, сірманя* (одяг з пелериною). Тільки у лемків лишився *обрус*, який накидається (а не пов'язується) на голову, а також чоловіча сорочка з розрізом іззаду. Типовим для закарпатців є народний верхній одяг з ворсу *гуня*, який має плащеподібну форму і поширений також серед угорців. Збереглося також кілька видів короткого чоловічого і жіночого верхнього одягу: *уйош, сірак, кожух* (губа) без рукавів. Дівчата носили гірляндочки з квітів (косиці) над вухами – традиційна прикраса. Набедrenим одягом жінок є лише фартух (*плат*), який закриває сорочку тільки спереду. З їжі тут цікаві ячні коржики. Землеробство, як і в горах, підсічно-вогневе.

Бойки

Бойки живуть на Івано-Франківщині; у південно-західній частині Рожнятівського району та в Долинському районі (за винятком його північної

частини); на Львівщині: у Воловецькому, на півночі Міжгірського і Великоберезнянського районів; в Закарпатській області. Самі бойки цю назву не люблять, дехто вважає її глузливою, тому віддають перевагу назві *верховинці*. Типовим для закарпатців є народний верхній одяг з ворсу *гуня*, який має плащеподібну форму і поширений також серед угорців. Збереглося також кілька видів короткого чоловічого і жіночого верхнього одягу: *уйош*, *сірак*, *кожух* (губа) без рукавів. Дівчата носили гірляндочки з квітів (косиці) над вухами – традиційна прикраса. Набедrenим одягом жінок є лише фартух (*плат*), який закриває сорочку тільки спереду.

Жіночі *сердаки* без рукавів такі ж, як і в лемків та болгар. Жіноча сорочка складається з двох частин: верхня дуже коротка, відокремлена від нижньої – *подолки*. Чоловічий сердак довший від гуцульського, з вусами, більше схожий на свиту.

Гуцули

Гуцули живуть на Івано-Франківщині: південь Надвірнянського, Косівського та Верховинського районів; в Чернівецькій області: в Путильському та на півдні Вишницького районів; в Закарпатській області переважно в Рахівському районі.

Походження назви гуцулів досі викликає дискусії серед вчених. Найпоширеніші гіпотези – від молдавського *гуц*, *гоц*, що означає «розбійник».

Живучи в горах, гуцули не забули землеробства, тим більше, що в жнива вони спускалися в долини на заробітки. Землеробська термінологія гуцулів уся слов'янського походження, тоді як термінологія тваринництва має багато слів волоського (молдавського) походження: *бербениця* – діжка: *бриндзя*; *будз* – назви сирів; деякі назви рослин і тварин.

Лише в гуцулів зберігся плащевидний ритуальний одяг нареченої *гугля*, який нагадує давньоруське *корзно*.

Особливі й гуцульські штани: холоші вишиваються із зворотного боку яскравою вовною, а потім вивертаються вишивкою наверх. Сорочка носить поверх штанів. Онучі та шкарпетки (*капчурі*) вишиваються по краях. Жінки носили доколінниці – ногавиці з білого сукна (в холодну пору року). Доколінниці – стародавніші від жіночих штанів. Гуцулки також носили головні перемітки – *убруси*. Безрукавний одяг називався: *гугля*, *гуня*, *манта*, *чуга*.

Характерна дівоча налобна прикраса, схожа на давньоруські *рясна*, потребувала багато праці і була святковою, її готували всі дівчата й жінки для старшої дочки: поки старша не виходила заміж, молодші не мали права вдягати цей головний убір.

Заняття карпатського народу

Загалом український народ упродовж століття створював високу сільськогосподарську культуру, що стала надбанням багатьох народів.

Найдавніша і найпоширеніша культура - яра та озима пшениця. Вона була головною культурою в Закарпатській низовині. Друге місце посідало жито, основна зернова культура Карпат. Наприкінці 17 століття на територію України було завезено кукурудзу із Америки. Спочатку вона вирощувалась як городна культура, а вже в другій половині 19 століття на Закарпатті все більше землі виділялося для її посіву. В давнину у Карпатах найбільше сіяли овес на відміну від іншої території України. Картоплю садили рядками, викопуючи в розпушеній землі заступом ямки з таким розрахунком, щоб кущ від куща ріс на відстані близько аршина.

У Карпатах упродовж середньовіччя існувала двопільна система обробітку землі. Всі поля ділили на дві полонини: одну залишали під пасовища, а іншу засівали різними культурами (за вирішенням громади). Подекуди в Карпатах майже до кінця 19 століття існували залишки підсічно-вогневої системи обробітку ґрунту. В горах селяни після польових робіт восени вирубували на корчі дрібний ліс, а на весні його спалювали; потім на цій ділянці (пасіці) засівали жито і розпушували її мотикою. Зібравши жито, викорчовували пні, угноювали і орали. Селянські земельні наділи майже ніколи не були зосереджені в одному масиві, вони розділялися на кілька ланів, в кожному з яких нарізалися ділянки окремим господарствам. Селяни дуже добре знали особливості кожного клаптика своєї землі, особливості орних знарядь та свої можливості.

Обробіток ґрунту було переважно чоловічою справою. Лише городом займалися жінки. Орали селяни двома способами: у розгін (починали орати із межі своєї ділянки, прокладали борозну вздовж межі і другу борозну - вздовж протилежної межі) і в склад.

Початок жнив - відзначався своєрідною святковістю. Готувався святковий обід. Перші зрізані стебла зберігалися у хаті, щоб жилося щасливо! Скошене збіжжя в'язали у снопи. Потім ці снопи складали в п'ятки (п'ять снопів), а надвечір - у хрестики або полукіпки (тридцять снопів). В Карпатах із-за того що часто випадали дощі, для пересушування снопи підвішувались на піраміду, складену з трьох двометрових сучкуватих жердин.

Також в Українських Карпатах вирощували льон і коноплю. Їх обробка вимагала клопітливої праці. Коноплю і льон виривали восени, коли дозріло насіння, зв'язували. Після висихання видаляли насінні: молотили ціпом чи в ручну вибиванням. Коли воно було видалене льон і коноплю вимочували стеливши тонким пластом на лузі (це так звана росяна мочка). Коноплю сушили біля вогнища у спеціальній сушарці. Після сушіння льону і коноплі тіпали, тобто відділяли кострицю від волокна за допомогою дерев'яних м'ялок. Використовували два види м'ялок: бительна і терлиця. Процес відділення костриці від волокна проходив у такій послідовності: жменю коноплі чи льону ділили на "ручайки", які ламали, тріпали об стовпи, дошку, м'яли на битальні, після цього терли на терлиці. Після попередньої обробки волокно "микали" на гребені та чесали щіткою. Витіпане, витерте і вичесане прядиво складали в повісма, а потім микали, щоб прядсти із гребня чи кужелі.

Знаряддя праці

Для розпушування землі використовувалося, на той час найпоширеніше рало. Воно було одно- і багатозубим. Також використовували залізні і дерев'яні мотики, ними теж розпушували землю, а також викопували картоплю.

Для перемелення зерна в Карпатах часто використовували водяні млини, що встановлювали на швидких гірських річках. Звичайно для цих млинів знаходили застосування у рушійній силі при обробці деревини (лісопильні). Частіше всього можна зустріти стаціонарні млини в яких вода падала з греблі на ковші, закріплені на колесах і приводила в рух весь механізм.

Тваринництво

Саме в Карпатах найінтенсивніше розвивалося тваринництво. Воно мало специфічні форми, що виникали і розвивалися протягом тривалого часу. Місце де паслась худоба називали волярами. Наприклад вівці ходили в окремих стадах, що називали отарами і таке стадо могло налічувати аж тисячу голів. Найпростіше було доглядати свиней. Їх випасали у карпатських букових лісах де годували насінням і жолудями. Коні в табуні випасали впродовж всієї доби, навіть в ночі і щоб вони не розбіглися, їм "накладали пута".

Худобу завжди випасали на полонинах, де сіно ніколи не косили. Випасали всю худобу, хоч корів часто кожен селянин пас окремо - на своїй ділянці поля. Жителі села обирали головного вівчаря - ватага, баца, котрий сам наймав пастухів для різного роду худоби.

На полонинах будували стійбище, загони і кошари, а також житло для чабанів і байгарів (пастухи великої рогатої худоби) - колибу або стаю. В стаї заходилась комора, де зберігалися різні припаси, посуд та бринза. У житловій частині знаходилась ватрище - вогонь, який підтримували впродовж всього літа.

Худобу охороняли від диких звірів собаки. Їжу для пастухів готував сам ватаг. У перший день вигону ватаг доїв худобу, вимірюючи загальний надій молока, що його повинен одержати кожний селянин протягом сезону. Визначену кількість молока зазначали на палиці, яку розколювали на двоє, причому половину ватаг залишав собі, а половину віддавав власникові худоби. Паличка ця називалась раваш. Її позначки служили підставою для розрахунків ватага із селянами. На полонині виробляли бринзу.

Особливістю тваринництва було дбайливе вирощування молодняка. Так, телят, котрі народилися взимку, завжди тримали в хаті, поки вони не підростали. Заготівля запасів сіна на зиму для худоби було з найвідповідальніших робіт. Сінокоси в горах починалися в другій половині липня. Зимова годівля худоби проходила за порядком, виробленим на основі багатовікового досвіду. Велику рогату худобу годували взимку тричі на день яровою соломою, сіном та сухою половиною. Тільних корів часто виділяли із спільного загону і годували ще до того різним пійлом і буряками. А там де не вистачало їсти, годували двічі на день. Коней годували і в день і вночі. Овець - 4-5 разів на день. На ніч худобі робили підстилки, часто із залишків недоїденої соломи.

Садівництво

На Закарпатті вирощували фруктові дерева кісточкових порід. В лісових районах практикувалося перенесення в сад дичок лісових порід яблунь та груш, які пізніше облагороджувалися щепленням бажаних сортів. У садівництві використовувались три типи щеплень: в розщепі, за кору і окуліровка.

В горах через селянське малоземелля сад був і городом, сінокосом, а коли тут росла трава, селяни інколи окопували дерева по ширині крони.

Народна архітектура Карпат

Народна архітектура є однією із важливих складових частин матеріальної культури. Сільські поселення розвивалися під впливом комплексу факторів: особливості географічного середовища, етнічні традиції, умови соціально-економічного розвитку, господарських занять населення, державне законодавство тощо.

Найстаріші поселення виникали в долині річок, озер, балках тощо. Безсистемне планування сільських поселень - одне із найдавніших та найпоширеніших. Залежно від типу розселення можна виділити два варіанти безсистемних поселень: з розсіяно-гніздовою забудовою (що дуже характерне для Гуцульщини) та зі скупченою. Перший варіант має вигляд поселень, двори якого розташовані на значній відстані один від одного. На Бойківщині і Лемківщині побутував ланцюговий тип поселення. Селянські поселення розміщені обабіч дороги чи ріки. Конфігурація цього типу залежала від конфігурації русла ріки чи дороги. Двори або невеликі групи дворів могли знаходитися і поруч, і на відстані один від одного. Варіантом такого типу є розгалужена ланцюгівка, поширена по всьому району Українських Карпат. Від основного ланцюга дворів відходило декілька дрібних гілок, що розташовувалися вздовж нижньої течії притоки основної ріки.

Двір

Під двором розуміється загороджене на садибі місце, зайняте будівлями. Двір був центром господарського і побутового життя селян. Основна увага при будівництві садиби приділялася розміщенню житлового будинку, причому бік його з найбільшою кількістю віконних прорізів повинен був орієнтуватися на південні румби. В Карпатах враховувався ще такий важливий фактор, як рівень води під час повені.

Орієнтація будинків значно впливала на їх розташування стосовно вулиці (залежно від її напрямку). Якщо вулиця спрямована з півночі на південь та з південного сходу на північний захід або з південного заходу на північний схід, то житлові будинки розташовувалися перпендикулярно до вулиці, тобто вузькою стороною (торцем). Коли ж вулиця йшла зі сходу на захід, то будинки споруджувалися паралельно вулиці довгим фасадом або напільною стороною. Хоча в горах основний фактор розташування будинку був рельєф. Якщо у вузькій

долині потік чи річка текли близько гори, житло розташовувалося на тому боці потоку, де був широкий простір, - тоді між потоком та дворами утворювалася дорога.

На Україні існувало три форми забудови дворів: вільний, зімкнути і замкнутий. У гуцулів замкнуті чотирикутні будинки, куди входили житлові приміщення називалися хата у брамах, брами, гражда, хата з граждою, причому з тильного та обох торцевих боків були холодні прибудови, часто під низькозвисаючим дахом. Зімкнуті тип забудови двору має однорядні або видовжені - Г-подібні, П-подібні варіанти. Наприклад найпоширенішим варіантом на Бойківщині було: хата + сіни + комора + стайня + стодола + шопа. А ось на Лемківщині: хата + сіни + комора + стодола + стайня.

Житло часто огороджувалося. У Карпатах бідніше населення ставило паркани (загородки із "штахетника"), пліт з ліщини, плетений горизонтально. З архівних матеріалів відомо, що бойківські садиби мали і огорожі із кругляків під дашками, покритими соломною, драницями, гонтами. А ось шляхетські садиби огороджувалися частоколами, навіть кам'яними мурами. Широко побутували огорожі, виготовлені із плетеного хворосту. В Карпатах крім раніше згаданих кам'яних мурів, влаштовували дерев'яні ворота, стовпи яких багато орнаментовані геометричною різьбою. Над вершиною та воротами розташовували дошок з гонтів тощо.

Житло карпатського селянина І. Драгуновича із с. Жукотина у 1646 році складалося із сіней, хати і двох комор. Хати Покуття і частини Буковини обмазані й побілені. Чотирихила покрівля має уступи; традиційний тридільний план в середині - особливо цим виділяється житло гуцулів, бойків і лемків. Вигляд гуцульської хати, на противагу її внутрішньому оформленню, стриманий і суворий (декоративні тільки маленькі причілки). Перед входом до хати, вздовж фронтальної стіни гуцули завжди влаштовували піддашки або ганки. Житлові будинки мають чотирихилі дахи, їх нахил коливається від 30° до 60°. Найпоширеніше покриття драницями.

Бойківські хати чіткі, гармонійно пропорційні. Дахи - стрімкі і високі. Висота видимого зовні зрубу до даху коливається в межах відношення 1 : 2,5 - 1 : 3,5. На випущених консольно підвалинах ("стременах") влаштовуються відкриті, частково закриті галереї, переважно із декоративним різьбленням. Одвірки часто мали трапецієвидну форму.

Розміри будівлі на Лемківщині та її складових частин такі ж самі, як на Бойківщині. Дахи Лемківських хат дещо нижчі від бойківських. Зруб декоративний, глиною або вапном. У східній Лемківщині вдавалися до багатоколірного декору зовнішніх стін.

Будівництво житла, його конструктивне рішення залежало переважно від будівельного матеріалу. У Карпатах і на Прикарпатті основним матеріалом вважалося дерево. Тому стіни майже завжди робилися із зрубів. Для зрубів з

протез, як і з колод, найпоширенішою формою в'язання були в руські вугли, варіанта в охлоп та в охряпку. Це поняття охоплює три способи виконання врубок: в цівку, в канюк та в замки.

Най давніший спосіб - в цівку. Він полягає в тому, що на кінцях деревини у верхній і нижній вирубувалося півкругле гніздо. При цьому кінці деревини виступали на вуглах будівлі. Здавна відомі і інші способи, наприклад, рубка в замки. На кінцях дерева робилися прямокутні зуби і при складанні зрубу утворювалися виступи на вуглах. Стіни не фарбували, а щоб її захистити і забезпечити тепловий режим, особливо взимку, шви стін законопачували мохом, а потім обмазували розчином із глини і вапна.

Інколи в старих дерев'яних будівлях Карпат стіни комор з'єднувалися із зрубами хати за допомогою стовпів, які одночасно служили одвірками. Хоча деревини вистачало, бідне населення Закарпаття споруджували хату із глиняних вальків.

Розміщення дверей у народному житлі має твердо встановлену традицію, створену віковим досвідом, яка виходить із принципу зручної та доцільної організації житлових допоміжних приміщень. В Карпатах робили в сінях ще одні двері, що ведуть із сіней в житлове приміщення. Ширина зовнішніх дверей становила 0,8-0,85 м, що характерно для одностулкових дверей, які масового поширення набули у старому селянському житті. Висота дверей дорівнювала 1,60-1,70 м. Двері із сіней в житлове приміщення розташовувалось ближче до фасадної стінки. На Бойківщині одностулкові двері мали трапецієвидну форму.

Для підтримки стелі робилися сволоки. На території Українських Карпат відомі тільки поздовжні сволоки. Поверх сволока накладалися врозбіжку і щільно один до одної дошки або плахи. На них настеляли очерет або солому, поверх того насипали попіл або пісок і накладали шар глини. Також існував прийом, де на виступи сволоків клали поздовжні балки ("платва"), куди врубували крокви.

Ще в період феодалізму в хатах відбулася поява комину. А на організацію плану житла, а також його об'ємно-просторової композиції до певної міри впливали прибудови до приміщень для худоби. В Карпатському регіоні до тильної частини будинку, а інколи із боків прибудовували вузькі, часто на всю довжину стіни приміщення (притули) для тварин. Вони мали меншу висоту ніж житло, що давало змогу перекивати їх звисом даху будинку, не змінюючи нахилу.

Своєрідний характер настінного розпису житлових будинків на Лемківщині, де зовнішні стіни рублених будинків спочатку обмазували "нафтовою ропою" або покривали фарбою, яку одержували із перепаленої глини, потім фарбували у світлі тони. Робили розпис здебільшого білим. Найтипніше розміщення розпису - на торцях вінків зрубу, а також довкола дверних і віконних прорізів.

Для великої рогатої худоби будували стайні, розміри яких залежали від кількості худоби. Для свиней - саж, невелика зрубна будівля, переважно з конічним дахом, піднята над землею на стояках. А ось для овець - кошари.

Інтер'єр

Найбільш простіша і стародавня однокімнатна хата, де житлове приміщення поєднувалося з кухнею і мало вхід безпосередньо знадвору. На кінці 19 століття таке житло збереглося на Гуцульщині (бурдей).

Житлове помешкання в комплексі мало велике значення, тому що в ньому зосереджувалося усе життя сім'ї. Взимку в хаті виконували найрізноманітнішу роботу, в морози, крім людей, знаходили притулок дрібні свійські тварини. Тут відбувалися хрестини, весілля і похорони.

В хаті була піч яка завжди була в правому чи лівому куті, челюстями повертали до поздовжньої фасадної стіни і тільки на Лемківщині - до вузької причілкової стіни. На Гуцульщині піч облицьовувалась розписними або рельєфними кахлями.

В оздобленні інтер'єру житла велику роль відіграє оформлення стін і стелі. На Гуцульщині та Бойківщині стіни та стелі не штукатурили і не білили: балки зрубу а стеля мала природній колір дерева, прикрашений різьбленням по дереву та декоративними тканинами. Сволоки прикрашали декоративною різьбою. В селах Карпат помешкання прикрашала скриня, що була вирізьблена гарними візерунками. Ці візерунки повинні були співпадати із різьбленням дверей, сволока і ліжка.

Незважаючи на традиційність, а тому певною мірою консервативність народних форм житла, його оздоблення, сільський інтер'єр безперервно змінювався. І в наш час в багатьох хатах він повністю або частково наближений до міського.

Гутірка №2

Одяг карпатського народу

Гра «Шило»

Діти стають тісним колом докупи головами, а один ходить навколо і за спиною котрогось кидає на землю хцтинку – «шило». Гравець повинен вхопити її і з нею оббігти навколо кола, так, щоб наздігнати того хто кинув шило і швидше від нього стати на своє місце. Хто залишився без місця- носить шило.

Якщо ж шила не помітили і воно лежить, то гравець яке його там залишив має оббігти коло, підняти шило і покласти його на плече того, хто його не зауважив. Тоді вони обмінюються місцями.

Покуття

Типи комплексів одягу цієї етнографічної групи, незважаючи на різноманітність окремих елементів, є спільними. Жіночі сорочки – тунікоподібні, з суцільно кроєними рукавами, довгі до п'ят, рукави на раменах вишиті. Поясним одягом були фоти, горботки – шмат смугастої вовняної тканини, якою ззаду обгортався стан. На свята одягали спідниці – рантух та запаски. Верхнім одягом влітку вважався сердак, взимку – кожух.

Головним жіночим убором була вишита перемітка. Дівчата прикрашали голову герданами та квітами, на шию чіпляли намисто, а ходили в чоботах, виготовлених з жовтого або червоного сап'яну з високими халявами.

Чоловіки носили сорочки тунікоподібного крою, довгі до колін, з вузьким коміром, пазушним розрізом на середині. Верхнім одягом влітку служили полотняні штани, а взимку – штани з білого сукна – холошні. Підперізували їх широким ремінним поясом – чересом. Літнім верхнім одягом був сердак, зимовим – кожух. На голову одягали влітку солом'яні капелюхи, які молоді хлопці прикрашали герданами та різними вовняними шнурами, взимку – клепані, виготовлені з баранячого смушку. Чоловіки мали чотирикутну вовняну торбу – тобівку.

Буковина

В цьому етнографічному регіоні розповсюджені жіночі сорочки трьох видів: тунікоподібна з суцільновикроєними рукавами, зморщенка та на кокетці, оздоблені вишивкою. Поясним жіночим одягом були запаски, фоти, горботки (прямокутне полотнище з вовни, що умовно ділиться на три частини, з яких дві крайні орнаментовані у вигляді вертикальних смуг і при обгортанні утворюють перед горботки; середнє поле безузорне). В будні одягали запаску. Нагрудним одягом вважали кептар, сердак – напівпальто з сукна коричневого або чорного кольору довжиною до колін, які називали тут байбараки. В негодю одягали манту – довге пальто розпашного крою з високим коміром-ковпаком.

Жіночим головним убором були рушники – намітки, перемітки. Серед прикрас побутовали нашійні та нагрудні. Це скляні намиста – монети, пацьорки, гердани, згарди. Основою чоловічого костюма вважалася сорочка тунікоподібного крою. Її шили з суцільного полотнища і носили на випуск. З кінця ХІХ ст. ввійшли в моду сорочки зі стоячим та відкладним комірами і пазушним розрізом на середині. Одягали білі полотняні вузькі штани – портяниці, а в холодну пору – гачі – суконні штани білого або чорного кольору. Підперізували їх домотканим шерстяним поясом – окрайкою.

Плечовий одяг складався з кептаря, кожуха, сердака, манти. Вони були такого ж крою, як і жіночі, тільки менш прикрашені. Головними уборами служили влітку капелюхи, брилі, а взимку – шапки, клепані, кучми. Чоловічим і жіночим взуттям служили постולי з свинячої або телячої шкіри – вироб'яки. Чоловіки та жінки взували чоботи, а жінки ще черевики. На Буковині були поширені чоловічі

нагрудні прикраси. Доповнювали чоловічий костюм шкіряною сумкою – тобівкою, палицею або топірцем.

Прикарпаття

Характерною рисою жіночого одягу цього регіону, незважаючи на спільні риси у комплексах, була велика різноманітність за окремими складовими частинами та їх кольором. У минулому майже кожне село відрізнялося від іншого своєю різноманітністю конструкції одягу, вишивки, багатством орнаментальних композицій, їх кольорів.

Сорочки шили короткими, зі стоячим коміром, оздоблювали вишивкою. Поясний одяг складався зі спідниці, запаски, прикрашених вишивкою і тороками. Верхній одяг – це короткі каптани чорного кольору, полотнянки, сіраки, чемерки, кожухи. У різних місцевостях крій кабата і його оздоблення мали локальні особливості. Своєрідним верхнім одягом були мандини без коміра та кишень. Зимовий одяг складався із кожуха з овечих шкір. Найпоширеніший головний убір – хустка, а для підтримання волосся використовували кибалок з лозини. У молодіць відомі полотняні очіпки з дном.

Серед чоловічих сорочок переважали сорочки з прямими уставками, що підперізували широким вовняним поясом. Штани шили з полотна. Верхній одяг – каптани, полотнянки, сіраки, кабати. Взимку носили кожухи, а молодь – короткі кожущки. На голову одягали солом'яні капелюхи, прикрашені стрічками та герданами, хутрову шапку.

Гуцульщина

Жіночі сорочки були уставкові з призборюванням навколо шиї, довгі – нижче колін. Відомий найдавніший тип поясного жіночого одягу – незшиті двоплатові запаски. На початку ХХ ст. у побут увійшли спідниці. Жінки носили кептарі, сердаки. Збереглася як обрядовий одяг гугля – плащоподібна накидка з вовняної ворсистієї тканини. Взимку носили кожухи, апліковані вовняними нитками.

Дівчата заплітали волосся в косу разом з ниткою, на яку нанизували мідні гудзики, а всю зачіску оздоблювали квітами. Жінки і дівчата голову пов'язували хусткою, літні жінки – переміткою, рантухом, пізніше – старовіцькими хустками. Жінки Гуцульщини носили багато прикрас: перстені, обручі, чепраги, нашийні прикраси. Доповненням до жіночого одягу були тайстри, дюбанки. Ходили жінки в постолах та чоботах на високих каблуках.

Гуцули носили тунікоподібну, довгу сорочку, одягнувши її поверх штанів. Штани були суконні, кольорові – гачі та полотняні – поркениці. Підперізувалися широким поясом (чересом). Наверх одягали кептар, сердак, які оздоблювали вишивкою. Взимку носили кожухи. Головним чоловічим убором був фетровий капелюх – кресаня, оздоблений різнокольоровими шнурками, бляхами і т. д. Молодь прикрашала кресаню пір'ям, китицями. Взимку носили шапки (клепаню)

або шлик з червоного сукна. Доповненням до одягу були оздоблені топірці, сумки, які набивались плоскими мосяжними гудзиками.

Бойківщина

Жіноча сорочка – безуставкова, з суцільним рукавом і з розрізом збоку, а не спереду, як скрізь на Україні. Обшивка її – зморщена. Порайонні особливості в сорочках виявляються у способі викінчення вирізу горловини, рукавів і в художньо-технічних засобах. Поясний одяг – це білі спідниці, мальованки, підперезані вовняним поясом. Нагрудний одяг – лейбики, куртки, хутрові безрукавки. У ХХ ст. почали з'являтися кірсетки, оздоблені бісером. Верхнім одягом були кацабаї, сіраки з фалдами. Взимку одягали кожухи, коротші – кожуща. Головні убори відзначаються багатством форм. Дівчата заплітали косу, кінці якої оздоблювали кольоровими стрічками. Очіпки носили на підкладці. Найпоширенішим головним убором були хустки. Основна форма взуття – шкіряні постолі. Жінки прикрашалися скляними пацьорками, королями, герданами, перстнями домашньої роботи.

Чоловічі сорочки бойків мають порайонні особливості: сорочки – з розрізом-пазухою на плечах, уставкові, додільні з довгим розрізом пазухи, комір – стоячий або викладений. В оздобленні переважають чорний та синій кольори.

Поясний одяг – полотняні вузькі штани (портяниці) у поясі зав'язували конопляним шнурком, а в деяких районах – ремінним поясом з двома-трьома пряжками. Взимку носили вовняні штани. Нагрудним одягом були, як і в жінок, лейбики, куртки, камізелки. Старовинний вид суконного одягу – сірак з вставними клинами збоку. Верхній чоловічий одяг на Бойківщині не відрізнявся від жіночого. Взимку носили кожухи.

Головні убори чоловіків – солом'яні капелюхи, які оздоблювались, та шапки. Шкіряні постолі – ходаки – основне взуття бойків.

Лемківщина

Жіночі сорочки були безуставковими, короткими, їх називали чахлики, поверх них одягали подолок-спідник. Спідниці носили рясовані в дрібні зборки, поверх – запаску з оздобленням кольоровими стрічками.

На сорочку надягали приталену безрукавку (лейбик). Верхнім одягом служили кожухи і сукняні куртки. Взимку одягали гуньку, сердак або білий кожух до колін, оздоблений аплікаціями. Дівчата ходили з відкритою головою, а заміжні жінки скручували волосся в кибалку, на яку накладали очіпок. Покривались також хусткою. Взували шкіряні ходаки. Деякі відмінності в одязі зафіксовані в селах, що межують зі Словаччиною.

Лемківська чоловіча сорочка була довгою, безуставковою, лляною, з розрізом на плечах і заправлялась в лляні вузькі штани – ночовки. Камізелки мали голубий колір. Носили короткі свити, сукняні темно-коричневі лейбики і чуга-чуганю (інший різновид – гуня-гунька), коричневу куртку і подібний сердак, але

значно коротший, та кожухи. Головним убором були влітку фетрові капелюхи, взимку – круглі баранячі шапки.

Музична гра «Вареники»

Традиційне харчування

Один із найважливіших елементів матеріальної культури є народне харчування. А його склад залежить від багатьох чинників. Це передусім історичні, соціально-економічні, культурно-побутові, географічні умови проживання етносу, традиції, напрямок і ступінь розвитку сільського господарства.

Традиційне харчування українців пройшло тривалий шлях становлення і розвитку. В ньому використовувалися різноманітні продукти, а також різні способи приготування їжі. Основа - різні страви із борошна і круп. Хліб і борошняні вироби відіграють велику роль у звичаях та обрядах. Жодна страв не може зрівнятися із хлібом.

У Карпатах переважно вживався хліб, спечений із прісного тіста. Як свідчать джерела, способи його виготовлення надзвичайно давні і сягають у часи раннього слов'янства. На Бойківщині і Лемківщині прісний хліб випікали здебільшого із вівсяного борошна ("шипок" або "ошіпок"). У деяких селах Лемківщини вживали хліб із ячмінного борошна ("одзимка" або "осух"), а на Гуцульщині - із кукурудзи ("корж" або "малай"). У зв'язку із постійною нестачою зернових, в Українських Карпатах домішували у прісний хліб варену картоплю, біб, квасолю, гарбуз, а в голодні роки - навіть букову та березову кору, спорохнявілі пні.

В Карпатах також часто вживали ягоди і гриби. На свята і вихідні готували пироги з м'ясом і робою. Готувалися такі улюблені страви, як: вареники, каші із різноманітних круп, юшки і супи.

Поширеною стравою серед народів Українських Карпат був чир. Готували його із вівсяного борошна, іноді із житнього, пшеничного чи ячмінного. Муку засипали в окріп, розколочували, варили доті, доки вона не згусне, після чого поволі виливали в миску із холодною водою. Чир їли із водою (не зливаючи), або з молоком. Її їли майже щодня. А на Гуцульщині із кукурудзяного борошна варили мамалигу.

Великий асортимент страв готувався із картоплі. Її часто в Карпатах подають із розтопленою бринзою. А на Бойківщині до м'ятої картоплі додавали борошно і випікали коржі.

В Карпатському районі суттєвим доповненням до раціону були гриби. Їх смажили, тушкували, варили із картоплею і юшкою. На зиму гриби сушили на печі чи на сонці, а також засолювали.

У гірських Карпатах робили сир із овечого молока. Для штучного заквашування овечого молока використовували спеціально приготовлений з шлунка дво-, тритижневого теляти або ягняти каталізатор - глег. Під впливом глегу молоко швидко густішало. Після збовтування та віджимки одержували сир - бузу. Його деякий час сушили, потім розминали у дерев'яному кориті, добавляли солі, червоного перцю. Приготовлену в такий спосіб масу вигрівали у теплому місці й отримували бринзу. Для тривалого зберігання її щільно набивали у дерев'яні діжечки. І хоча бринза була гострою на смак, її з великою охотою їли з хлібом, картоплею, кулешою і іншими стравами.

Святкові столи відрізнялися від буденного. Як правило, подавалися перші страви. Потім були м'ясні страви. А наприклад вареники їли вже як третю страву. Але найбагатшим був різдвяний стіл і пасхальний.

www.CYM.org